

A szabálysértési elzárás az elzárást töltő, sérülékeny csoportba tartozó elkövetők szemszögéből

A tanulmány a Magyar Helsinki Bizottság megbízásából készült

Szerző: Szegő Dóra

Foresee Kutatócsoport

2016. december

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
II. Vezetői összefoglaló.....	3
III. A Kutatás módszertana.....	6
IV. A szabálysértési elzárást töltők szocio-demográfiai jellemzői és társadalmi körülményei.....	9
V. A szabálysértés elkövetésének hátterében álló tényezők.....	16
VI. A szabálysértési eljárással kapcsolatos tapasztalatok.....	17
VII. A szabálysértési elzárás körülményei.....	21
VIII. A szabálysértési elzárás hatásai.....	30
IX. Javaslatok.....	31

I. Bevezetés

A 'Közös fellépéssel a sérülékeny csoportokat kirekesztő kriminalizáló szabályok ellen (Decriminalizing Petty Offences Taskforce) elnevezésű kutatási projekt keretében a Magyar Helsinki Bizottság munkatársainak közreműködésével strukturált interjúkat készítettünk szabálysértési elzárás büntetést töltő fogvatartottakkal. A kutatás célcsoportjának kijelölésekor arra törekedtünk, hogy az adatgyűjtés kiegészítse a projekt keretében más módszerekkel szerzett információkat (rendőrségi gyakorlat feltárása, szakértői workshopok, jogszabályelemzés, bírósági titkárokkal és a büntetés-végrehajtás dolgozóival készített fókuszcsoportos beszélgetések). Az interjúk kutatás célcsoportját a szabálysértési elzárást töltő sérülékeny csoportok (a társadalom peremén élők, romák, hajléktalanok, szexmunkások) képezték. A kutatás fő kérdései arra vonatkoztak, hogy milyen körülmények között élnek a szabálysértési elzárást töltő, sérülékeny csoportba tartozó elkövetők? Mi áll az elkövetések hátterében? Milyen tapasztalataik vannak a szabálysértési eljárásról - különös tekintettel a hatóságok tájékoztatására és a szankciók tekintetében megvalósuló fokozatosság elvére? Az egymás után kiszabott elzárások mennyiben eredményeznek különösen hosszú tartamú büntetéseket? Az elzárásnak van-e visszatartó ereje? Az elzárásnak milyen hatása van az elzárást töltők társadalmi helyzetére és családi kapcsolataira? A következőkben ezekre a kérdésekre keressük a választ.

II.

Vezetői

összefoglaló

A 'Közös fellépéssel a sérülékeny csoportokat kirekesztő kriminalizáló szabályok ellen (Decriminalizing Petty Offences Taskforce) elnevezésű kutatási projekt keretében a Magyar Helsinki Bizottság munkatársainak közreműködésével strukturált interjúkat készítettünk négy, szabálysértési elzárást töltőket befogadó büntetés-végrehajtási intézetben: az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtás Intézetben, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-

végrehajtási Intézetben, összesen 46 szabálysértési elzárást töltő fogvatartottal. Az interjúk kutatás célcsoportját a szabálysértési elzárást töltő sérülékeny csoportok (a társadalom peremén élők, romák, hajléktalanok, szexmunkások) képezték.

A szabálysértési elzárást töltő válaszadók átlagéletkora, 33 év megfelelt az általános börtönpopulációnak, ugyanakkor nagyobb arányban voltak köztük 18-24 éves fiatal felnőttek és 50 évesnél idősebbek – ez alapján valószínűsíthető, hogy az általunk vizsgált csoportban a teljes börtönpopulációhoz képest magasabb arányban vannak jelen a fiatal felnőttek és az idős korosztály. A megkérdezett szabálysértési elzárásos fogvatartottak 63%-a családban él. Az interjúalanyok 35%-a gyerekeket is eltart, átlagosan legalább kettőt. Mindössze 22%-uknak volt állandó, legális munkahelye és többségüknek nem volt stabil megélhetése az elzárás előtt. A szabálysértési cselekmény elkövetése (tiltott kéjelgés, köztisztasági szabálysértés, kerékpáros felszerelés hiánya, jogosítvány nélküli vezetés, kis összegű tulajdon elleni cselekmények) jellemzően kötődött a szegénységhez és/ vagy a szürke-fekete gazdaságban végzett alkalmi jövedelemszerző tevékenységekhez. Az elzárást töltők többségének nem a jelenlegi az első szabálysértési cselekménye. Ugyanakkor közülük sokan az ismétlődő szabálysértések kapcsán kerültek először összeütközésbe a törvénnyel. A megkérdezettek felének legfeljebb szabálysértési ügye volt korábban, és a megkérdezettek felének a jelenlegi volt az első elzárás büntetése. A többszörösen elzárást töltők a leghátrányosabb helyzetű elkövetők, akiknek elsősorban kerékpáros közlekedési szabálysértésekért és koldulás szabálysértést kapott pénzbírságaik kerültek elzárásra átváltoztatásra. Néhány tényállás, mint a tiltott kéjelgés, és a gyalogos és kerékpáros közlekedési szabálysértések kapcsán a válaszadók alátámasztották a sorozatos, nagy összegű bírságolási gyakorlatot. Valamint, hogy sok esetben a helyi rendőrök „*rájuk vannak szállva*”. A rendőrök egyéni hozzáállása sokat számít, nem egységesek az azonos cselekményért kiszabott bírságok. A tiltott prostitúció tényállásra jellemző gyorsított eljárást ugyancsak nagyon problémásnak ítélték meg, a gyorsított eljárásban kiszabott pénzbírságok befizetésére nagyon kevés idő áll rendelkezésre, ez szinte predestinálja az elzárást.

Bár a szabálysértési elzárás a legenyhébb fokozatban kerül letöltésre, elkülönítve a börtön- és fegyházbüntetést töltő elítéltektől, az elzárást töltők nem láttak nagy különbséget börtön és szabálysértési elzárás között. Az interjúkban visszatérő motívum a szégyen: rendszerint titkolják a gyermekeik elől az elzárás tényét és inkább veszélyeztetik munkájukat, mint, hogy vállalják a társadalom felé, hogy elzárást töltenek. Tapasztalataink alapján a szabálysértőknek jellemzően erős morális gátjaik vannak a bűnelkövetéssel szemben, melynek szerepe lehet a kriminalizálódással szembeni prevencióban.

A hatósági tájékoztatást – különösen a rendőrség szóbeli tájékoztatását – a többség hiányosnak ítélte meg. Szinte egyáltalán nem talákoztunk önállóan kiszabott közérdekű munka büntetéssel. Az esetek nagy részében a közérdekű munka a pénzbírság alternatíváját jelentette. Azonban a tájékoztatás hiánya vagy a szűk jelentkezési határidő miatt a bírság közérdekű munkával való megváltása nem történt meg. Többeket részletfizetési kérelemre biztattak a munkaügyi kirendeltségen, mert nem tudtak közérdekű munkát biztosítani, holott az az állami foglalkoztatási szerv kötelessége lett volna.

Az egymás után kiszabott elzárások különösen hosszú tartamú fogvatartást eredményezhetnek. A megkérdezettek jelenleg legalább 9 napot, legfeljebb közel két évet töltenek folyamatos elzárásban. A válaszadók egyben letöltendő leghosszabb elzárásbüntetésének átlaga 114 nap volt. A megkérdezettek legalább 11%-ánál merült fel a pszichoszociális fogyatékoság, amely megkérdőjelezi az elzárhatóságukat.

Az elzárással kapcsolatban nehézséget jelent a bezártság és a kényszer-közösségben eltöltendő idő. A törvényben az elzárásos fogvatartottak számára biztosított számos lehetőség a gyakorlatban nem adott a teljes börtönpopuláció elenyészően kis hányadát jelentő elzárásos fogvatartottaknak. Részben a rövid elzárásban töltött idő, részben a szabadulás idejének bizonytalansága miatt (az átváltoztatásra váró határozatok nehezen követhetőek) börtönbeli munkalehetőségeik is nagyon

korlátozottak. Több hónapos elzárás esetén a legtöbb megkérdezettnek legalább időszakosan van módja a munkavégzésre. Alapvető problémát jelent, hogy az elzárásra kijelölt büntetés-végrehajtási intézetek sokszor a szabálysértők lakóhelyétől több száz kilométer távolságra vannak. Ez megnehezíti az intézetbe való eljutást és az élő kapcsolattartást. A látogatófogadás és a kimaradás lehetőségét jellemzően nem tudják igénybe venni az elzártak. A személyes kapcsolattartás nehézségeivel súlyosbítva a sok hónapos elzárás különösen rosszul hat azoknak a családoknak az életére, akik számára idegen a börtön. A hosszú elzárás büntetést töltők sok esetben számoltak be családi kapcsolataik megromlásáról.

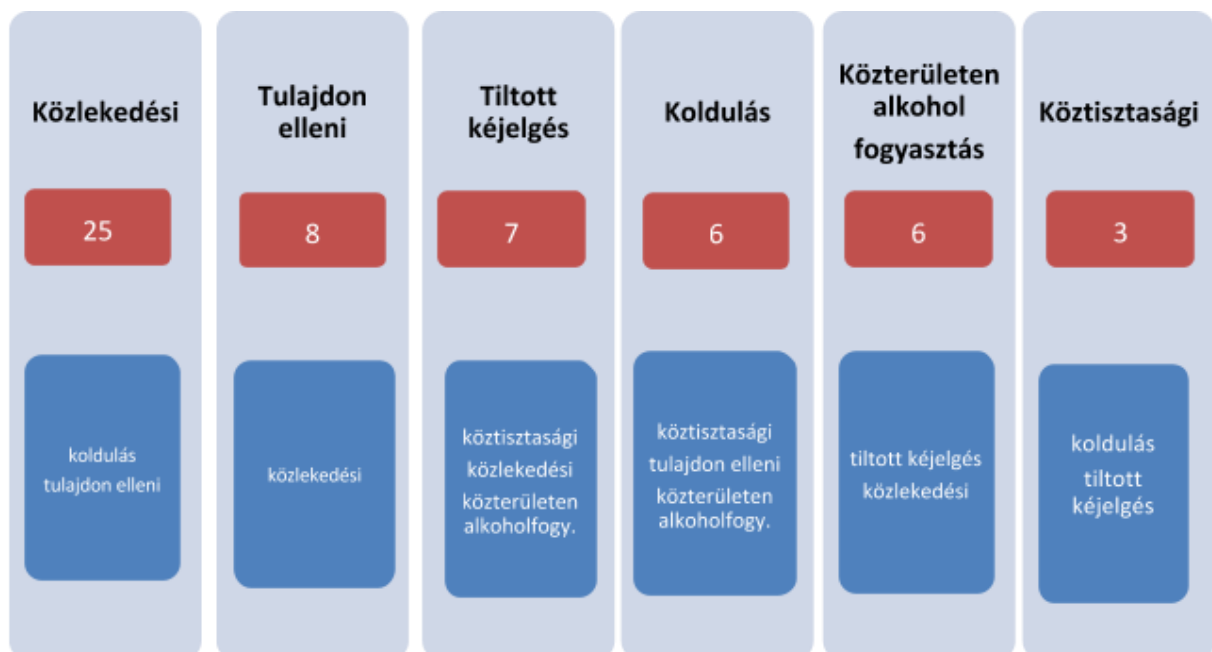
Az elzárást töltők közel fele, jellemzően az első elzárásukat töltők és a fiatalabb elkövetők úgy vélték, hogy van elrettentő ereje az elzárásnak. A megkérdezettek másik fele, jellemzően a koldulásért és a tiltott kéjelgésért büntetett szabálysértők teljesen hatástalannak látták az elzárás büntetést. Ők azok, akik az élethelyzetükből nem látnak kiutat és a szabálysértési spirálból kivezető alternatívát. Egybehangzó vélemény volt, hogy a legnagyobb hatása az elzárásnak a munkaerőpiaci helyzetükre lehet. Túlnyomó többségük félt attól, hogy néhány hét elzárás alatt is elveszíti munkahelyét, vagy gyakran instabil, alkalmi jövedelemforrásait.

III. A kutatás módszertana

A kutatás keretében négy, szabálysértési elzárást töltőket befogadó büntetés-végrehajtási intézetben: az Állampisztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtás Intézetben, a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben és egy megyei házban, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben készítettünk egyenként közel egy óras interjúkat, összesen 46 szabálysértési elzárást töltő fogvatartottal. Az intézeteket a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága jelölte ki, az általunk megfogalmazott kiválasztási szempontokhoz illeszkedve. A büntetés-végrehajtási intézetek kiválasztásánál szempont volt, hogy különböző méretű, valamint országos és megyei intézetben is interjúzzunk – hogy az elzárás tekintetében képet kapjunk az

intézetek közötti esetleges különbségekről.

Az alanyok kiválasztásának fő szempontja a sérülékeny csoporthoz tartozás volt, melyet a büntetés alapját képező szabálysértési tényállás alapján igyekeztünk meghatározni. Az interjúk koldulás, köztisztasági szabálysértés, közterületen történő alkoholfogyasztás, közúti közlekedési szabálysértés, jogosítvány nélküli vezetés, tiltott kéjelgés, valamint tulajdon elleni szabálysértés tényállásokra büntetett fogvatartottakkal készültek. Az alanyok kiválasztásánál arra kértük a büntetés-végrehajtási intézeteket, hogy ezekből a tényállásokból egyenlő arányban válogassanak fogvatartottakat az interjúalanyok körébe. A szabálysértési elzárás sok esetben rövid időtartama miatt nagy a fluktuáció az elzárást töltő fogvatartottak körében. Ez befolyásolta a számunkra releváns tényállások arányát a mintában. Az elzárást töltők jellemzően többféle szabálysértési cselekmény miatt töltötték egymás után kiszabott elzárásbüntetéseiket. A következő ábra azt szemlélteti, hogy a kutatás szempontjából releváns tényállások hány megkérdezettél fordultak elő, és képezték a jelenleg töltött elzárás büntetés alapját. Valamint, hogy mely egyéb tényállásokkal jártak jellemzően együtt- az alsó oszlopban megjelenő tényállások.

1. Ábra: A jelenlegi elzárások mely tényállások alapján kerültek kiszabásra és mely korábbi tényállásokkal együtt fordultak elő

A 2016 második negyedéves börtönstatisztikai adatok szerint 2016. 06.30-án 522 fő töltött elzárás büntetést (büntetőjogi-, szabálysértési-, pénzbírságról átváltoztatott és közérdekű munkáról átváltoztatott)¹. Az elzárásra ítélték 90%- a, 468 fő férfi, 10%-a, 54 fő nő volt. **Kutatásunk keretében 46 elzárást töltő fogvatartottal készítettünk interjút, mely az említett statisztikai adatokat alapul véve az elzárást töltők közel 9%-a. Mintánkba 34 férfi - az elzárásra ítélt férfiak közel 7%-a, és 12 nő – az elzárásra ítélt nők közel 22%-a került.**

2. Ábra: A mintába kerültek nemek szerinti megoszlása

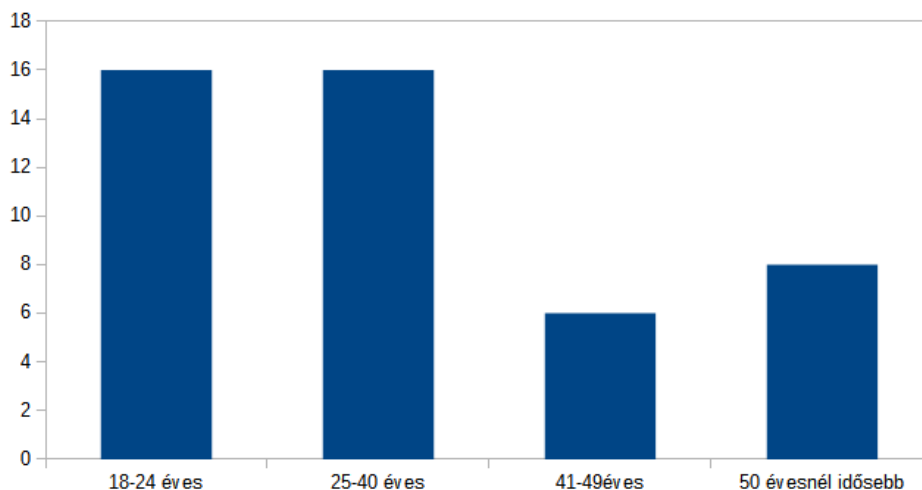
Ez alapján kutatásunk nem tekinthető az elzárásos fogvatartottak teljes populációjára nézve reprezentatívnak. A strukturált interjú módszer azonban lehetőséget ad arra, hogy a projekt szempontjából releváns tényállásokra (tiltott kéjelgés, köztisztasági szabálysértés, koldulás, közterületen való alkoholfogyasztás, kerékpáros és autós közlekedési szabálysértések, tulajdon elleni szabálysértések) vonatkozóan információkat szerezzünk a sérülékeny csoporthoz tartozó személyek élethelyzetéről, szabálysértési útjáról, az eljárás és az elzárás körülményeiről és azoknak a szabálysértők életére gyakorolt hatásairól.

1 Börtönstatisztikai Szemle. 2016/2. Külön-külön a szabálysértési elzárásról és a bírságokról átváltoztatott elzárás-büntetésekről a tanulmány készítésének idején nem állt rendelkezésre nyilvános börtönstatisztikai adat.

IV. A szabálysértési elzárást töltők szocio-demográfiai jellemzői és társadalmi körülményei

IV/1. A szabálysértési elzárást töltők életkora

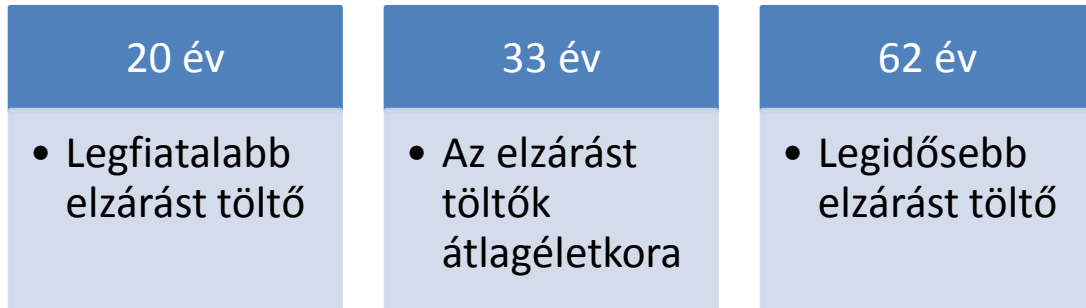
A szabálysértési elzárást töltő válaszadók átlagéletkora 33 év. Ez alapvetően megfelel a teljes börtönpopulációban tapasztalt arányoknak – a büntetés-végrehajtási intézetekben a 30-39 év közötti fogvatartottak vannak a legmagasabb arányban jelen, ők a teljes börtönpopuláció 31 %-át teszik ki². Ugyanakkor figyelemre méltó különbség, hogy az interjúalanyaink között nagyobb arányban talákoztunk 18-24 éves fiatal felnőttekkel (16 fő) és 50 évesnél idősebbekkel (8 fő). A fiatal felnőttek a teljes minta 35%-át jelentették, az 50 évesnél idősebbek pedig a 17%-át.

• 3. Ábra: A mintába kerültek életkori megoszlása/1

- **E tapasztalat alapján valószínűsíthető, hogy a szabálysértési elzárást töltők körében – különösen az általunk vizsgált, sérülékeny csoportokhoz kapcsolódó tényállásoknál – a teljes börtönpopulációhoz képest magasabb arányban van jelen a 18-24**

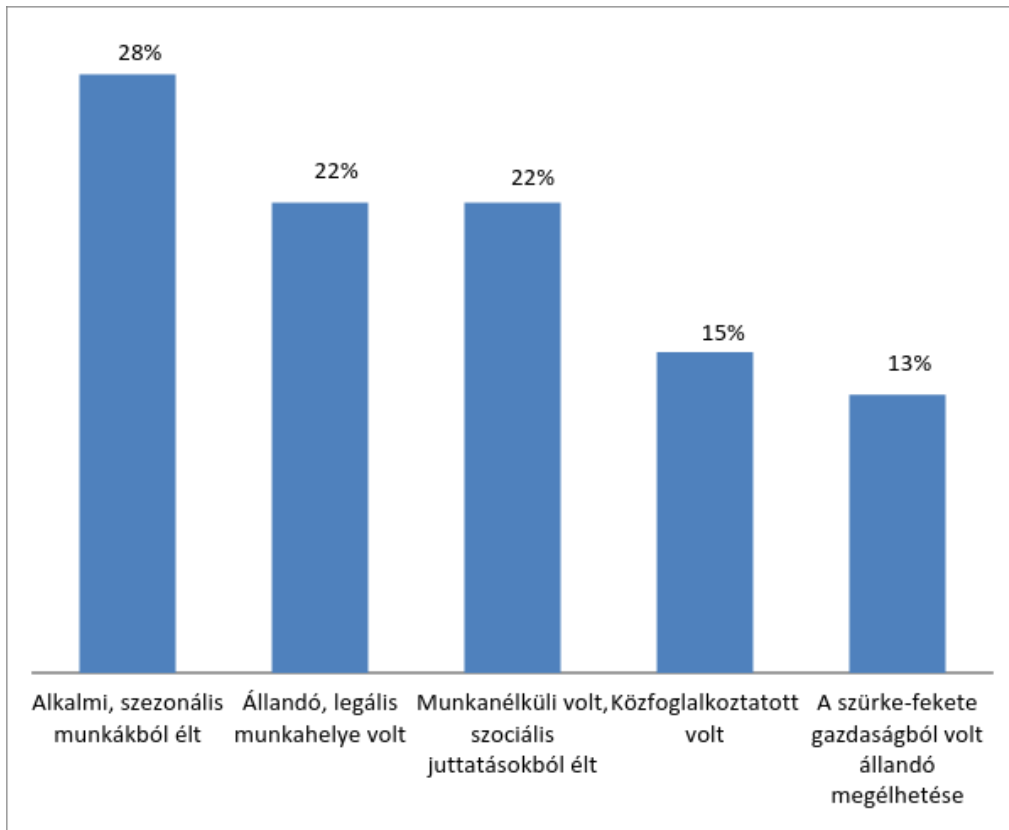
éves fiatalok és az idős korosztály.

4. Ábra: A mintába kerültek életkori megoszlása/2

IV./2. Az elzárást töltők munkaerőpiaci és családi helyzete

Az általunk megkérdezett, szabálysértési elzárást töltők többsége, 63%-a családban él. Az összes interjúalany 35%-a gyerekeket is eltart, átlagosan legalább kettőt, de többen 3 - 5 gyerekes család fenntartóiként definiálták magukat. Egyedülálló csupán 37%-uk. Munkaerőpiaci helyzetük is megerősíti a sérülékeny csoporthoz tartozás tényét: a megkérdezetteknek mindössze 22% -ának (10 fő) volt állandó, legális munkahelye az elzárás előtt. További 6 embernek jelentett a szürke-fekete gazdaság – elmondásuk alapján – viszonylag állandó megélhetést. A megkérdezettek 28 %-a (13 fő) élt alkalmi, szezonális munkákból (építőipar, mezőgazdasági idénymunkák, gyógynövényszedés, kosárfonás, koszorúkötés, lomizás, piacozás, vasazás, prostitúció) és szociális juttatásokból. 15%-uk (7 fő) dolgozott közmunkásként és 22%-uk (10 fő) egyáltalán nem dolgozott és kizárólag szociális juttatásokból élt. Azaz a megkérdezettek túlnyomó többségének nem volt stabil megélhetése az elzárásba kerülés előtt.

5. Ábra: Az elzárás töltők munkaerőpiaci helyzete

A szabálysértési cselekmény elkövetése is szorosan kötődött a társadalmi helyzetükhöz és megélhetési forrásaikhoz. Ez nem csak a tiltott kéjelgés és a koldulás esetén volt egyértelmű, de a lopás és közlekedési szabálysértések kapcsán is: volt, aki száraz fát hozott el egy magánszemély telkéről. Volt, aki jogosítvány nélkül vezetett, hogy el tudja vinni a gyógynövényeket a patikákba, hogy felvásárolják (történetét lásd a tanulmány 11-ik oldalán). Volt, aki vezetéstől való eltiltás hatálya alatt szódát szállított a városban. Ők arról számoltak be, hogy a szűkös, időszakos megélhetési forrásaik mellett nem tudtak jogosítványt szerezni.

Száraz fáért tíz nap elzárás

A 33 éves, roma származású férfinak négy kiskorú gyermeke van, útépítőként dolgozik közfoglalkoztatásban. Korábbi szabálysértéses előéletében 15-25 ezer forint közötti pénzbírságokat kapott kerékpáros szabálysértésekért (lámpa, csengő hiánya) - melyeket mind ki is fizetett. Jelenlegi elzárása 50 ezer ft

pénzbírságból átváltoztatott elzárás büntetés. Egy falubeli ismerőstől kapta az információt, hogy egy magánterületen száraz fa elvihető. Többen vittek onnan fát, mire ő is megérkezett. Visszafelé úton állította meg a rendőr, aki visszavitte a helyszínre. A terület rendőrség által felkeresett tulajdonosa nem erősítette meg az információt, hogy engedélyt adott a fa elvitelére. Párszáz forintba becsülték a száraz fa értékét. Ennek fényében a férfi aránytalannak érzi az 50 ezer ft-os büntetést és a 10 nap elzárást. Tudott a közérdekű munka lehetőségéről, de - a munkája miatt - későn ment el intézni – már nem fogadták el a munkaügyi kirendeltségen az átváltoztatási kérelmét: „azért hoztam el, hogy ne fagyjanak meg a gyerekek. Rajtam kívül onnan hozott fát a fél falu – mégis csak engem büntettek meg. Tavaly januárban érkezett az önkormányzattól valami fa segély, ami legfeljebb pár hétre elegendő. Addig mivel fűtsünk?” A munkahelyén titkolja, hogy elzárást tölt - nagyon fél, hogy elveszíti a munkáját.

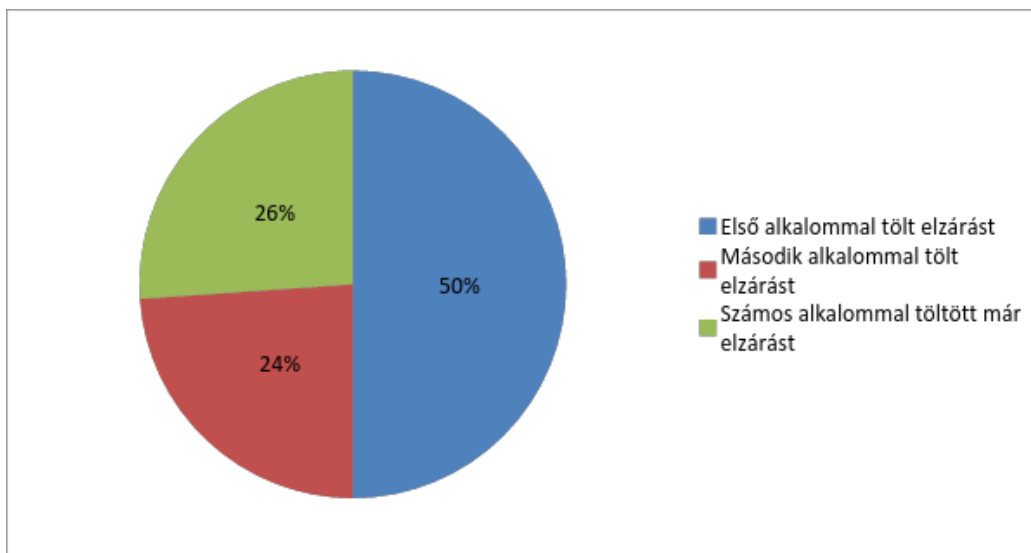
Az eltiltás alatt szódát szállító, nyugdíjas kisiparos

Az 58 éves, Észak-magyarországi kisvárosban élő férfi házasságban él, két felnőtt gyermeke van. Alacsony nyugdíja mellé szódás kisvállalkozása jelent kiegészítő jövedelemforrást, melyből főiskolás gyerekeit támogatja. Ittas vezetés miatti eltiltás ideje alatt ült a volán mögé - elmondása alapján tudta, hogy szabálysértést követ el. Ugyanakkor úgy érezte, nem engedheti meg, hogy letegye az autót, ami a megélhetése eszköze: „muszáj volt kiszállítani a szódát.” – Nem volt más, aki helyettesíthette volna. Ha hónapokig nem szállít, a vevői köre mástól rendeli meg a szódát, és a vállalkozása becsődöl. 10 nap letöltendő elzárást ítélt meg számára bíróság.

IV/3. Az elzárást töltők előélete

Azt tapasztaltuk, hogy az elzárást töltők túlnyomó többségének nem a jelenlegi az első szabálysértési cselekménye, mely részben következik abból, hogy az általuk elkövetett tényállások kapcsolódtak az élethelyzetükhöz és a megélhetési

forrásaikhoz. Ugyanakkor a válaszadók megerősítették azt a feltételezést, hogy az elzárást töltők a fogvatartottak speciális csoportját képezik, akik közül sokan az ismétlődő szabálysértések kapcsán kerültek először összeütközésbe a törvénnyel. A megkérdezettek 50%-a, 23 fő legfeljebb szabálysértési cselekményeket követett el korábban, nem volt ennél súlyosabb ügye. Bár szabálysértési előzményeik jellemzően voltak, legtöbben, 23 -an voltak a válaszadók között azok, akik először töltötték életükben elzárás büntetést. 11 -en voltak már ezt megelőzően egy alkalommal elzárásban, 12-en pedig több alkalommal.

6. Ábra: Korábbi elzárások története

A sokadik alkalommal elzárást töltők elsősorban kerékpáros közlekedési szabálysértéseket (kerékpáros felszerelés - lámpa, prizma, láthatósági mellény hiánya, nem a kijelölt kerékpárúton való közlekedés) valamint koldulás szabálysértést követtek el. Ezeket a szabálysértési cselekményeket jellemzően hátrányos helyzetű emberek követték el. Szűkös anyagi erőforrásaik miatt halmozódtak befizetetlen pénzbírságaik. A sokadik elzárás esetén a be nem fizetett pénzbírságok kerültek elzárásra átváltoztatásra. Ezek a tapasztalatok megerősítik, hogy a szabálysértési elzárás büntetés a leghátrányosabb helyzetű csoportokat különösen érinti.

Az egyéb (tulajdon elleni szabálysértések, autós közlekedési szabálysértések, tiltott kéjelgés) tényállásokkal büntetettekre is jellemző volt a többszörös elkövetés, azonban nekik voltak erőforrásaik a pénzbírságok kifizetésére. Az ő esetükben a szabálysértések jellemző útja a következő volt: az első időszakban folyamatosan fizették a bírságokat. Végül a családi erőforrások elfogytak, vagy olyan mértékű büntetés gyűlt össze, amit már nem tudtak megfizetni. Az autós szabálysértési cselekmények esetén a rendszeres bírságok gyakran egy szabálysértést elkövető spirálba hajtották az elkövetőket: az autót munkaeszközként használva újabb szabálysértési cselekményeket követtek el, hogy a bírságot törleszteni tudják, mely újabb büntetéseket eredményezett, ami egy idő után meghaladta az erőforrásaikat.

Devizahiteles autószerelő, lejárt jogosítvánnyal

A fenti forgatókönyv valósult meg pl. annak a 36 éves autószerelőnek az esetében, aki egy Borsod-Abaúj- Zemplén megyei városban két kiskorú gyermeket nevel, családfenntartó. Az autószerelés mellett kamionosként és sofőrként dolgozott, hogy devizahiteles lakóingatlana részleteit tudja törleszteni. Lejárt a jogosítványa és egészségügyi alkalmassági engedélye, melyekért egymás után kapott 100 ezer Ft körüli pénzbírságokat. Az autót továbbra is használta - elmondása szerint azért, hogy ki tudja fizetni a bírságokat. Ez újabb bírságokat eredményezett, melyeket folyamatosan törlesztett. Összesen 400-500 ezer Ft közötti pénzbírságot fizetett ki. Egy 100 és egy 110 ezer Ft-os csekkre nem gyűlt össze a pénz – ezeket változtatták át elzárásra. Járt a munkaügyi kirendeltségen a közérdekű munkáról érdeklődni - munkalehetőség hiányában elutasították, részletfizetési kérelemre biztatták. Próbált részletfizetést kérni, melynek lehetőségéről ellentétes információkat kapott a rendőrségen és a munkaügyi kirendeltségen. Irt részletfizetési kérelmet, melynek elbírálásáról nem kapott értesítést. Egyből az elzárásra való átváltoztatásról jött a hivatalos levél. Nem vonult be önként, otthonról vitték be a rendőrök. Ez az első elzárása. Nem tudta értesíteni a munkaadóját arról,

hogy 42 napos elzárást tölt. Nem fog tudni dolgozni menni. Félt, hogy el fogja veszíteni a munkahelyét az elzárás miatt.

Gyógynövény-kereskedő roma nő, lejárt jogosítvánnyal

A 35 éves roma nőnek egy felnőtt és egy kiskorú gyermeke és két unokája van. Férjezett, írástudatlan férje kosarat fon, amit a faluban és piacokon adnak el. A kiterjedt család számára a fő jövedelemforrást a gyógynövénygyűjtés és kereskedelem jelenti – patikákkal szerződtek, akik a gyógynövényeket felvásárolják. A elzárást töltő nő többeknek nyújt megélhetést a családjában. Jogosítványa nincs – nem volt pénze letenni. „Tüzelőre, villanyszámlára kellett a pénz”. Egyedül ő vezet a családban. Autóval szállítja a gyógynövényeket a megyei gyógyszertárakba. A gyógyszertárakkal ő van szerződéses viszonyban - az elzárás ideje alatt a gyógynövényeket nem vásárolják fel. 220.000 Ft gyűlt össze a jogosítvány nélküli vezetés bírságokból, melyet átváltoztattak 44 nap elzárásra. Ez az első elzárása. Elmondása alapján nem kapott szóban tájékoztatást arról, hogy a bírság elzárásra változtatható, és, hogy van lehetőség közérdekű munkára.

Közmunkás férfi – a munkavégzés során történt rongálásban való felelőssége megkérdőjelezhető

A negyvenes éveiben járó férfi jelenleg közmunkából él. Soha nem volt még börtönben, most két szabálysértésért ül. Az egyik esetben a kapuja előtt igazoltatta a rendőr, de nem volt nála a személyi igazolványa. Nem engedték, hogy bemenjen érte, 40.000 forint bírságot kapott ezért. Állítása szerint a rendőrök nem tájékoztatták arról, hogy a bírság ledolgozható. A másik esetben közmunkásként dolgozott, 8 tehenet legeltetett. Az eset mind a kistelepülésen zajló, helyi korrupcióba mind a sérülékeny csoporthoz tartozók kiszolgáltatott helyzetébe betekintést enged. Az önkormányzati közmunkások egy privát vállalkozó farmján dolgoznak: „eddig nem gondolkodtam ezen, így hogy

mondja, valóban furcsa. De a közmunkás mindig azt csinálja, amit a polgármester mond neki” - szemlélteti válaszával a munkaerőpiaci helyzetét. Egy falubeli esemény alkalmával autók parkoltak a csorda szokásos útvonalára. A tehének hazafelé vonulva letörték egy autó visszapillantó tükrét. Az esetért őt, a csordást vonták felelősségre - rongálás szabálysértéséért 40.000 forint bírságot kapott, melyet nem tart igazságosnak. A közmunkáját jó eséllyel el fogja veszteni, mert az elzárás által kiesik a munkából, amit szerinte nem fog az önkormányzat elnézni neki.

V. A szabálysértés elkövetésének háttérében álló tényezők

A szabálysértések elkövetésének háttérében az esetek túlnyomó többségében meghatározóak voltak az életkörülmények. A tiltott kéjelgés, a köztisztasági szabálysértés (melyet jellemzően szexmunkásokkal és hajléktalanokkal szemben szabnak ki), az autós közlekedési szabálysértések és a kis összegű tulajdon elleni cselekmények - rendszerint falopás és bolti lopás - szorosan kötődtek a szegénységhez és a rászorultsághoz. A szabálysértési cselekmények jellemzően a szürke-fekete gazdaságban végzett alkalmi jövedelemszerző tevékenységhez kapcsolódtak. Az elkövetés motivációi felől érdeklődve ilyen és ehhez hasonló válaszokat kaptunk: *„Valamiből meg kell élni”, „de hát nem bűnöztem, mert aki rabol, az persze kerüljön börtönbe, de én csak koldultam, nem bántottam senkit...”; „inkább koldulok, mint, hogy bűnözsek”, „az önkormányzattól rendszerint januárban kapunk egy kevés fát-addig megfagynánk”, „muszáj volt használni az autót, mert ez a munkaeszközöm”.*

A szabálysértések kapcsán fontos kérdés, hogy vajon jellemzően miért nem követnek el bűncselekményt azok a nehéz élethelyzetben lévő emberek, akik, ha hasonló súlyú bűncselekményeket követnének el, akár enyhébb szankciókat kapnának a büntetőeljárásban, mint a szabálysértések esetén. Az interjúk tapasztalatai alapján a szabálysértőknek jellemzően erős morális gátjaik vannak a bűnelkövetéssel szemben, melynek szerepe van a kriminalizálódással szembeni prevencióban. Az interjúkban

visszatérő motívum a szégyen. Az első alkalommal elzárást töltők nem csak a bezártságot és a börtönkörülményeket viselték nehezen, hanem az elzárás tényét is. Többen titkolták a gyerekeik előtt, hogy elzárást töltenek. Bár a szabálysértési elzárás a legenyhébbnek számító fokozatban kerül letöltésre, saját ruhában és elkülönítve a börtön- és fegyházbüntetést töltő elítéltektől, az interjúk tapasztalatai szerint az elzárást töltők nem láttak nagy különbséget börtön és szabálysértési elzárás között. Többen számoltak be arról, hogy rövid ítéletek esetén sem értesítették a munkaadójukat az elzárásról, mert *„nem venné ki jól magát, hogy börtönbe kerültem”*. Sok esetben inkább veszélyeztették stabil vagy alkalmi munkáikat, mintsem, hogy vállalják a társadalom felé, hogy elzárást töltenek.

VI. A szabálysértési eljárással kapcsolatos tapasztalatok

VI./1. A tájékoztatás

A hatóságok részéről történő tájékoztatást a megkérdezettek többsége hiányosnak ítélte meg. Legtöbben a rendőrség részéről való szóbeli tájékoztatást hiányolták – a megkérdezettek közel 15%-a számolt be arról, hogy a rendőrök nem tájékoztatták őket az alternatív szankciók (közérdekű munka, közvetítői eljárás) lehetőségéről, valamint arról sem, hogy a pénzbírság átváltoztatható elzárás büntetésre.

Az írásbeli tájékoztatást a megkérdezettek közel fele elégségesnek és világosnak ítélte meg. Másik részük azonban elmondta, hogy nem jutottak el hozzájuk a büntetésekről szóló határozatok. A lakcímen való hiányos tájékoztatás részben ugyancsak a bizonytalan élethelyzeteikhez kapcsolódik: sokan máshol vannak bejelentve, mint ahol valójában tartózkodnak, rendezetlenek a családi kapcsolataik és a lakásviszonyaik. Ebből adódóan nem jutnak el hozzájuk a postázott tájékoztatók és határozatok: *„édesanyámékkal nem beszéltem abban az időben, de oda voltam bejelentve. Ezért nem adták át a papírokat.”* (24 éves nő, elzárást töltő fogvatartott).

„Cím nélküli telepen lakunk, zárt kertekben, ahova gyakran nem érkeznek meg a levelek” (20 éves nő, elzárást töltő fogvatartott). További problémát jelentett az írásbeli tájékoztatók nyelvezete, közérthetősége. A papírok nagyon hosszúak és érthetetlenek az elzárást töltők megítélése szerint. **A megkérdezettek kifejezetten kiemelték az alternatív szankciók lehetőségéről való tájékoztatás hiányosságát.** Többen nem voltak tisztában a közérdekű munka jelentésével, és a közmunkával azonosították a közérdekű munkát. Szóbeli érdeklődésre egymással ellentétes, inkoherens információkat kaptak a különböző hatóságoknál (rendőrségen, bíróságon, munkaügyi kirendeltségen). Többen próbálkoztak részletfizetési kérelemmel. Kérelemeiket rendszerint elutasították – elképzelhető, hogy nem a jogerőre emelkedés és a fizetési határidő között igényelték a részletfizetést. Ugyanakkor ez a körülmény is arra utal, hogy nem voltak tisztában a részletfizetés szigorú feltételeivel.

VI/2.

A

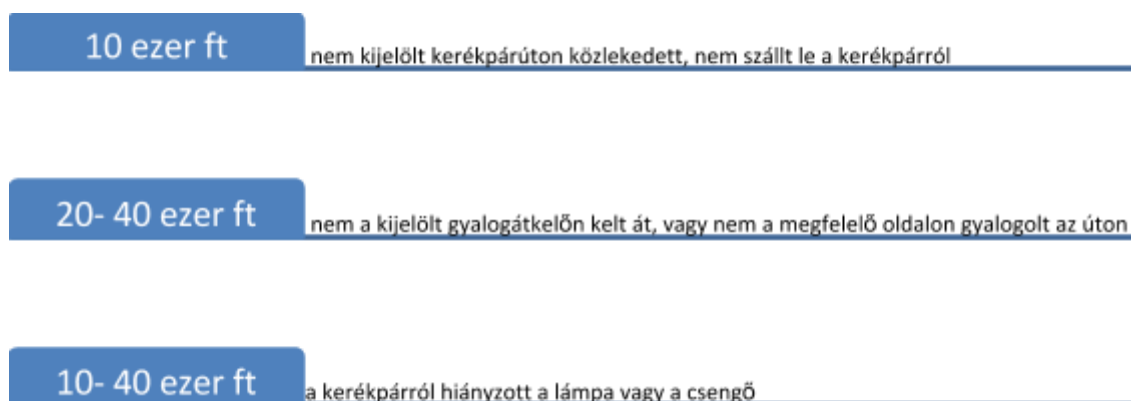
sorozatos

bírságolások

A tiltott kéjelgés, valamint a gyalogos és kerékpáros közlekedési szabálysértések kapcsán a válaszadók elmondták, hogy sok esetben a helyi rendőrök „rájuk vannak szállva” - sorozatosan szabnak ki nagy összegű, sok esetben a kiszabható pénzbírság maximumát közelítő büntetéseket. Mind a közlekedési mind a tiltott kéjelgés szabálysértések esetében a tehetetlenség és a beletörődés volt a szabálysértők jellemző attitűdje. Úgy vélték, hogy hiába próbálják betartani a szabályokat, a rendőrök „úgyis találnak valamit, amibe beleköthetnek – ha meg akarnak bírságot, akkor meg is fognak”. A tiltott kéjelgés kapcsán helyszíni bírságolás akár naponta többször is előfordul. Van, ahol hetente 2-3 alkalommal is beviszik őket a kapitányságra. Többen voltak olyanok, akik elmondásuk alapján akkor is kaptak büntetést, ha egyik faluból a másikba sétáltak, és a rendőrök nem találtak náluk a prostitúcióra utaló tárgyakat. Ebben szerepet játszhatott az, hogy legtöbbször akkor is beismerték a tiltott kéjelgés tényállást, ha éppen nem álltak ki - ez is a kiszolgáltatott helyzetüket illusztrálja. Volt, aki elmondta, hogy a rendőrök akkor is

rendszeresen megállították, ha boltba, postára, lottózóba ment az utcán, és addig kísérték, amíg oda nem ért. Kipakoltatták a táskáját, bevitték a kapitányságra és megmotozták. Ezek a rendőrségi gyakorlatok alapvetően meghatározták a mindennapjaikat és rontották az életminőségüket. Véleményük szerint a rendőrségnek nagy a mozgástere a büntetés terén, sok múlik a rendőr egyéni hozzáállásán: „arcra megy”, hogy helyszíni bírságot szabnak ki, feljelentést tesznek vagy 72 óras őrizetbe veszik őket. A tiltott kéjelgés tényállás esetén a válaszadók különösen magasnak tartották az akár 50 ezer ft -ot is elérő helyszíni bírságokat, a bíróság által kiszabott, egy-egy cselekményért gyakran az elzárás 60 napos maximumát elérő elzárást és több százezer forintos pénzbüntetést.

A gyalogos és közlekedési szabálysértők a leggyakrabban a kerékpár hiányos felszerelése, a láthatósági mellény hiánya vagy a nem megfelelő oldalon való közlekedés miatt kapnak sorozatos bírságokat. Az ő esetükben a helyszíni bírságok összege lényegesen alacsonyabb, elmondásuk alapján átlagosan 20 ezer ft. Azonban a cselekmények súlyát és a bírságok gyakoriságát figyelembe véve a közlekedési szabálysértésért kiszabott bírságokat is aránytalanul magasnak tartják az elkövetők. A következő ábra szemlélteti, hogy a mintába került gyalogos és kerékpáros szabálysértők mely típusú szabálysértésért milyen összegű büntetési összegeket kaptak:

7. Ábra: Gyalogos és kerékpáros szabálysértések bírságai

A közlekedési szabálysértésekért büntetettek többsége, 52%-a volt az interjúkészítők véleménye szerint nagy valószínűséggel roma származású, 12%-a nem egyértelműen

megállapíthatóan roma, 36% nem roma. **A közlekedési szabálysértésért bírságolt, általunk megkérdezett elzárta körében tehát többségben voltak a feltételezhetően roma származású elkövetők. Az interjúk alapján nem állítható, hogy azonos súlyú cselekményekért a romákat nagyobb arányban bírságolják, mint a nem romákat. Ugyanakkor általánosan elmondható, hogy az ilyen típusú cselekményekért bírságolt mind roma, mind nem roma elkövetők a társadalom peremén élő emberek: jellemzően kistelepülésen élnek, munkanélküliek vagy közmunkások.** Több esetben a kis súlyú közlekedési szabálysértés együtt járt közterületen való alkoholfogyasztással.

VI/3. A meghallgatással és a tárgyalással kapcsolatos tapasztalatok

Az ügyek túlnyomó többségében - ezek a kiszabott, majd elzárásra átváltoztatott pénzbírságos esetek – nem került sor meghallgatásra vagy tárgyalásra. **A megkérdezettek nehezményezték, hogy nem hallgatták meg őket és nem vették figyelembe személyes körülményeiket, és jellemzően semmilyen információval nem rendelkeztek a meghallgatási kérelem lehetőségéről és feltételeiről. A különösen a tiltott prostitúció tényállásra jellemző gyorsított eljárást ugyancsak nagyon problémásnak ítélték meg a válaszadók. A gyorsított eljárásban kiszabott pénzbírság büntetések befizetésére nagyon kevés idő áll rendelkezésre.**

VI/4. A közérdekű munka büntetés

A közérdekű munka büntetéssel kapcsolatban az interjúkból levonható általános tapasztalat, hogy nagyon sok esetben nem tudja betölteni a kijelölt funkcióját, a büntetés kiszabásában nem érvényesül a fokozatosság elve. Többben számoltak be arról, hogy elküldték őket a munkaügyi kirendeltségnél és részletfizetési kérelemre biztatták, mert nem tudtak közérdekű munkát biztosítani, holott az az állami foglalkoztatási szerv kötelessége lett volna.

Másrészt a szabálysértők úgy ítélték meg, hogy a közérdekű munkavégzés feltételei nem egyeztethetők össze a bizonytalan, jórészt alkalmi munkalehetőségekre alapozott élethelyzetükkel. Úgy gondolták, hogy nem engedhetik meg, hogy hetekig „*ingyen munkát*” végezzenek, a közérdekű munkát a „*munkából való kiesés*”-nek élték meg. Az elzárásban döbrentek rá, hogy végül így is, úgy is kiestek a munkából. Ez a körülmény is a hiányos tájékoztatás tényét erősíti meg – a szabálysértők nem voltak tisztában azzal, hogy a közérdekű munka hétvégén és pihenőnapon végezhető. Egyesek – jellemzően a kistelepülésen élők – nem, vagy nagyon nehezen tudták megoldani a közérdekű munkavégzés helyére való eljutást. **Az interjúkból származó fontos tapasztalat, hogy szinte egyáltalán nem találoztunk önállóan kiszabott közérdekű munka büntetéssel.** Egyetlen esetben fordult csak elő, hogy a bíróság büntetésként szabta ki a közérdekű munkát. Az esetek nagy részében a közérdekű munka büntetés a pénzbírság alternatíváját jelentette, a munkaügyi kirendeltségen való jelentkezésre rendelkezésre álló 3 napos időkeretet az alanyok elegendőnek ítélték meg.

Inkább az elzárás, mint a közérdekű munka

Egy 23 éves, egy kiskorú gyermeket nevelő, családfenntartó férfi elkezdte letölteni a közlekedési szabálysértésért (autó átíratásának hiánya, biztonsági öv hiánya) kiszabott közérdekű munka büntetését. Napi 2,5 órát utazott a közérdekű munkavégzés helyszínére, az útiköltsége 3000 ft-ba került naponta. 8 nap után úgy döntöttek, hogy ez nem fér bele a családi költségvetésbe és félbehagyta a közérdekű munkát. Tudatosan választotta inkább az elzárásra való átváltoztatást.

VII. A szabálysértési elzárás körülményei

VII/1. Az elzárások hossza

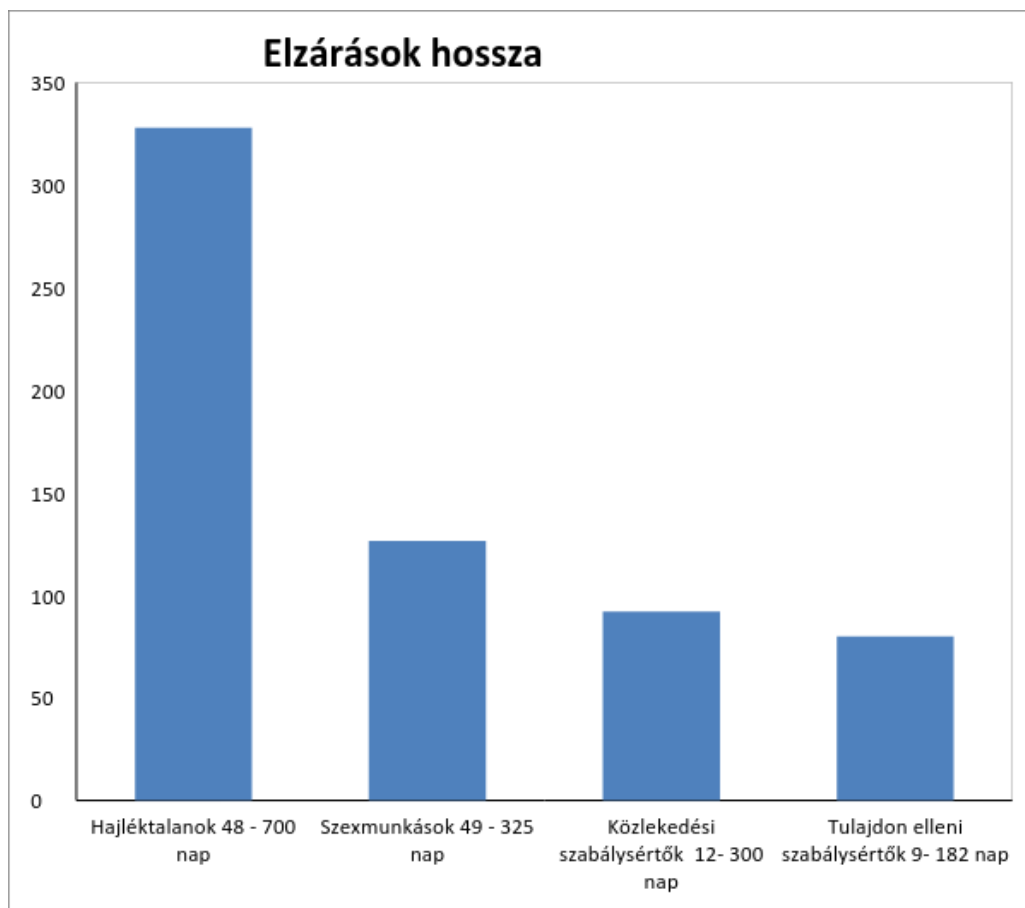
A megkérdezettek túlnyomó többsége az elzárás büntetéseket pénzbírságról való

átváltoztatás révén kapta. Mindössze a válaszadók közel egyötöde (9 fő) esetében szabtak ki elzárás büntetést, mindannyian többszörös elkövetők. 4-en tiltott kéjelgésért, 4-en tulajdon elleni szabálysértésért és egy valaki közlekedési szabálysértését kapta az elzárást.

Az elzárásra átváltoztatott pénzbírságokra jellemző volt, hogy az elkövetők nem tudták pontosan a bírságok összegét és az elzárás időtartamát. Sok esetben az egy-egy alkalommal kiszabott pénzbírságokat folyamatosan, már az elzárás ideje alatt változtatta át a bíróság. Ezzel összefüggésben az eljárás egyes szakaszaiban, a bíróságon és a büntetés-végrehajtásban eltérő információkat kaptak az elzárás hosszáról és a szabadulás várható idejéről.

Az interjúk megerősítették azt a tapasztalatot, hogy az egymás után kiszabott elzárások különösen hosszú tartamú fogvatartást eredményezhetnek. A megkérdezettek jelenleg legalább 9 napot, legfeljebb közel két évet töltenek folyamatos elzárásban. A következő grafikon szemlélteti az egyes csoportok (szexmunkások, hajléktalanok, közlekedési szabálysértők és tulajdon elleni szabálysértők) elzárásainak spektrumát és az elzárások átlag hosszát. A közel két éves, egyben letöltendő elzárás koldulás, közterületi alkoholfogyasztás és köztisztasági szabálysértés- tényállások pénzbírságainak átváltoztatásaiból gyűlt össze. Az autós közlekedési bírságokból (műszaki vizsga hiánya, biztonsági öv hiánya, átíratás elmulasztása, jogosítvány nélküli vezetés) összegyűlt leghosszabb elzárásbüntetés 300 nap volt. A tiltott kéjelgésből és köztisztasági szabálysértésekből összegyűlt elzárás több, mint 365 nap volt - részben átváltoztatott pénzbírságokból, részben kiszabott, 2-3 hónapos elzárás büntetésekből.

A válaszadókat megkérdeztük, hogy összes elzárásuk közül milyen hosszú volt az egyben letöltendő leghosszabb elzárás büntetésük? - Ezek átlaga 114 nap volt. A több alkalommal elzártak közül volt olyan, akinek – elmondása szerint – tiltott kéjelgés miatti összes elzárás büntetése már meghaladta az 1000 napot.

8. ábra: elzárások hossza, és az elzárásban töltött napok átlaga, csoportonként

Rokkantnyugdíjas, hajléktalan férfi - közel két éve elzárásban

Egy 52 éves, rokkantnyugdíjas, hajléktalan férfi koldulásból tartja fenn magát egy észak-magyarországi kisvárosban. 15-20 ezer forintos, koldulás és közterületen való alkoholfogyasztás bírságai kerülnek folyamatosan elzárásra átváltoztatásra és eredményeztek különösen hosszú, közel két éves elzárást. Elmondása alapján abban, hogy hogyan járnak el, nagy szerepe van a rendőrök egyéni hozzáállásának. Őt már ismerik a helyi rendőrök, és rá vannak szállva. Az ő esetében a pszichoszociális fogyatékoság elég nyilvánvaló volt: jórészt nem értette a kérdéseket és nehezen beszélt (a fogyatékos személyek elzárhatóságának kérdéséről lásd a tanulmány VII/3: Az elzárás megkérdőjelezhetősége -pontját), mely alapján véleményünk

szerint megkérdőjelezhető az elzárás jogszerűsége)³.

Nem szabályos biciklizés, karácsonyfalopás és szemetelés - fél év elzárás

A 36 éves, elvált férfi 12-szeres, pénzbírságról átváltoztatott, közel fél éves büntetését üli most. Kisebb fokú közlekedési szabálysértések - ittas kerékpározás, illetve nem a kerékpárúton való közlekedés, illegális karácsonyfa-kivágás és szemetelés. A kerékpáros szabálysértések kapcsán elmondja, hogy a két falu között nincs kerékpárút, ezért a szabályos közlekedési alternatíva az lenne, hogy végig tolja a kerékpárt a két falu között. Rossz fizikai állapotú, kissé zavart. Az elzárás előtt rendszeres, alkalmi munkalehetőse volt- mely most megszűnt. Aggódik, hogy mi lesz, ha kikerül. Noha hosszú idejű elzárást tölt, csak időszakosan van lehetősége dolgozni a büntetés-végrehajtás intézetben. Ebben a hónapban pl. csak egy napot tudtak neki munkát biztosítani. Munka nélkül, 12 fős zárkában lassan telik az idő. Kérdésünkre, hogy miért nem dolgozta le a büntetéseket, azt mondja, hogy akkor elesett volna az alkalmi munkájától. Érvelésünkre, mely szerint a hat hónap elzárás alatt is elesik, helyeslően bólint: „hát igen”.

8-an tudtak róla biztosan, hogy ezen felül van folyamatban lévő ügyük - jellemzően átváltoztatásra váró pénzbírságuk. A többség bizonytalan volt abban, hogy van-e még elzárásra átváltoztatásra váró bírsága. A legtöbben aránytalanul magasnak ítélték meg az egy-egy alkalommal kiszabott bírságokat, különösen a tiltott kéjelgés és a kerékpáros közlekedési szabálysértések esetében.

VII/2. Az elzárás körülményei

3 2013. évi LXII. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény módosításáról.
<http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&doid=a1300062.TV>

Az elzárással kapcsolatban nehézséget jelent a bezártság és a kényszerközösségben eltöltendő idő. A törvényben biztosított számos lehetőség, ami az elzárásos fogvatartottak helyzetét a büntetés-végrehajtás szigorúbb fokozataihoz képest enyhíteni kívánja, a gyakorlatban nem tud megvalósulni. A túltelített, forráshiányos büntetés-végrehajtási intézetek nem tudnak különös figyelmet fordítani a teljes börtönpopuláció elenyészően kis, 2-3%-át jelentő elzárásos fogvatartottakra. Az elzártak számos, ehhez kapcsolódó problémáról beszámolnak: az elzárás büntetés ugyan a körleten való szabad mozgást tesz lehetővé, mégis több büntetés-végrehajtási intézetben nyilatkoztak úgy a válaszadók, hogy *„ha van valami rendbontás, az egész szintet lezárják”*; *„a zárkaajtó sokszor nincs nyitva, amikor nyitva kéne lennie”*. *„A többi fogvatartottól való elkülönítést csak úgy tudják megoldani, hogy egy zárt, kis helyen, gyakorlatilag egy ketrecben sétálhatunk”*. – Ezek a problémák inkább a nagy fogvatartotti létszámú intézetekre jellemzőek. **Büntetés-végrehajtási intézetenként jelentős különbségeket tapasztaltunk abban, hogy az elzárásosok milyenek ítélik meg a körülményeiket. Minél nagyobb egy intézet fogvatartotti létszáma, és minél alacsonyabb az elzárásos fogvatartottak aránya, annál rosszabbnak élik meg a helyzetet, szűkösebbnek a lehetőségeiket. A börtönbeli munkalehetőségek még a szabadságvesztést töltő, hosszú büntetéses elítéltek számára is limitáltak. Az interjúk megerősítették azt a tapasztalatot, hogy az elzárásos fogvatartottak számára rendelkezésre álló munkalehetőségek nagyon korlátozottak.** Néhány hét időtartamú elzárás esetén rendszerint nem tudnak munkát biztosítani. Több hónapos elzárás esetén a legtöbb megkérdezettnek legalább időszakosan van módja a munkavégzésre. Összesen a megkérdezettek 17 %-a dolgozott a börtönben. 14%-uk szeretett volna dolgozni és nem kapott munkát.

A törvényi keretek szerint az elzárást töltők igénybe vehetik a büntetés-végrehajtási intézetben rendelkezésre álló sport- és közművelődési lehetőségeket. Ugyanakkor a válaszadók szinte kivétel nélkül arról számoltak be, hogy nincs lehetőségük a zárkán

kívüli kulturális-, oktatási-, szabadidős és sportprogramokon való részvételre. melynek háttérében feltehetően a szabadságvesztésre ítéltektől való szigorú elkülönítési szabályok állnak. Néhányan említették, hogy az istentisztelet és a könyvtár látogatható.

Alapvető problémát jelent az a körülmény, hogy az elzárásra kijelölt büntetés-végrehajtási intézetek sokszor a szabálysértők lakóhelyétől több száz kilométer távolságra vannak. Ez nagyban megnehezíti az intézetbe való eljutást és az élő kapcsolattartást.

24 órás út az elzárás büntetés letöltéséhez

A negyvenes éveiben járó, büntetlen előéletű, közmunkás férfi 40.000 Ft pénzbírságról átváltoztatott elzárás büntetésének letöltésére három tömegközlekedési eszközzel jutott el a börtön városának állomására, onnan kb. 5-6 km-t gyalogolt a börtönbe. Amikor megérkezett, kiderült, hogy későn érkezett: a börtönben délután 4 óra után nem volt befogadás. Pénze hazautazni nem volt, valamint másnap sem érkezett volna korábban. Úgy döntött, hogy az állomáson tölti az éjszakát, ahonnan el akarták zavarni. Miután beszámolt a helyzetéről, megengedték, hogy ülve aludhasson az állomáson. Másnap reggel újra megtette az 5-6 km-es sétát, hogy nyolcra megérkezzen a büntetés-végrehajtási intézetbe, hogy 8 napos elzárását letöltse. Aggódik, hogy a közmunkát el fogja veszíteni, mert a 9 nap kiesést szerinte nem nézik el neki. Munkaadóját, az önkormányzatot nem értesítette, mert szégyelli a börtönt és fél, hogy nem néznék jó szemmel.

Az elzárásosok havonta legalább két alkalommal fogadhatnak látogatót. Azonban a látogatófogadás a legtöbb esetben az útiköltség miatt nem tud megvalósulni. A fogvatartottaknak elvileg lehetősége van heti négy óra kimaradásra - amit többen kezdeményeztek, azonban a kimaradás anyagi és személyi feltételeire hivatkozva egyetlen esetben sem kaptak meg (nem állt rendelkezésre a kimaradás idejére biztosítandó letéti pénzösszeg, vagy a hozzátartozók nem tudtak eljönni a

fogvatartottért a sokszor a lakóhelyüktől több száz km-re levő büntetés-végrehajtási intézetbe).A szabálysértők jogosultak telefon használatára. Többen beszámoltak arról, hogy hibás készüléket kaptak, vagy a telefonjuk használat közben elromlott. Több hónapja várnak a javításra; pót-telefont nem kaptak. Emellett olyan magasak a percdíjak, hogy a szabálysértéses elzártak számára rendelkezésre álló anyagi erőforrások nem teszik lehetővé a rendszeres telefonálást.Az intézetben a saját ruhájukat viselhetik - ugyanakkor sokan nem önként vonultak be, és váratlanul érte őket a rendőrségi előállítás. Kérésre sem kaptak arra lehetőséget, hogy a bevonulás előtt megfelelő ruházatot vegyenek magukhoz. A büntetés-végrehajtási intézetekben kaptak ruhát. A válaszadók az elzárás büntetéssel kapcsolatban megfogalmazták a pénzbírság megváltásának szigorú feltételeivel kapcsolatos problémáikat: az átváltoztatott, összeadódó büntetéseket töltők akkor szabadulhatnak, ha a szabálysértő a fennmaradt bírságok teljes összegét megfizeti. Ha az elzártak egy-egy elzárásra átváltoztatott bírság megfizetése után szabadulhatnának, az elzárásokat könnyebb lenne elviselni. A megtakarításokkal nem rendelkező, alkalmi munkákból jövedelemhez jutó családoknak rendszerint nem áll módjukban a teljes bírság rendszerint magas összegét egyben kifizetni. További segítséget jelentene, ha a büntetés-végrehajtási intézetben való munkavégzés közvetlenül beleszámíthatna a pénzbírság törlesztésébe.

VII/3. Az elzárás megkérdőjelezhetősége

Az interjúk során azt tapasztaltuk, hogy több esetben állt fenn olyan személyes körülmény, ami megkérdőjelezte az elzárhatóságot. A legjellemzőbb ilyen körülmény a pszichoszociális fogyatékos volt: legalább öt elzárást töltő esetében az interjúk készítői úgy ítélték meg, hogy az elzárást töltő ember pszichoszociális fogyatékossgal él. Alapvető nehézséget okozott számára az egyszerűen feltett kérdések megértése és a válaszok nyelvi megformálása. Ennek oka lehetett az ingerszegény környezet, az életkörülmények, az alkohol vagy drog folytán való leépülés, néhány esetben az életkor. A szabálysértési törvény szerint nincs helye szabálysértési elzárásnak, ha az eljárás alá vont személy a fogyatékos személyek

jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személy. 2013 óta a fogyatékoságügyi törvény fogyatékoságként ismeri el a pszichoszociális fogyatékkal élőket:

„a) fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással - illetve ezek bármilyen halmozódásával - él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja;”⁴

Egy esetben találoztunk súlyos nagyothalló, nem jelelő, szájról is alig olvasó, időskorú, hajléktalan férfival - aki többedik alkalommal töltött pénzbírságokról átváltoztatott, hosszú elzárásbüntetést. További, az elzárhatóságot kizáró körülmény, ha valaki kórházi fekvőbeteg ellátásban részesül. Két olyan elzárásos fogvatartottal is készült interjú, akik rákbetegek. Egyikük áttétes. A büntetés-végrehajtásban – saját letéti pénz híján – nem volt biztosított a megfelelő fájdalomcsillapításuk, hiszen a jogszabályok értelmében a nem vényköteles gyógyszerek árát a fogvatartottaknak meg kell téríteniük.

Súlyos hallássérült, hajléktalan férfi elzárásban

A 60 éves férfi hajléktalan, alkoholista. Kb. 90%-os nagyothalló. Nem jelel, szájról is alig olvas. E körülmény, a súlyos hallássérült fogyatékoság megkérdőjelezi az elzárhatóságát. Nem dolgozik, hipermarketes bevásárlókocsik visszatolásából próbálja fenntartani magát. Legalább hetven ügye volt, többségében koldulás, néhány köztisztasági szabálysértés – a szemetelésért kapott bírságokat nagyon nem tartja igazságosnak. Tudja, hogy büntetik a koldulást, de mit csináljon, miből éljen meg? Évek óta időről időre tölt elzárás büntetéseket. Folyamatosan kerülnek átváltoztatásra a pénzbírságai, melyeket nem tud kifizetni. A rendőrök már ismerik. Változó a

4 2013. évi LXII. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény módosításáról

hozzáállásuk. Van, aki „emberségesebb” - azt mondja, hogy van öt perce, addig gyűjtsön annyi pénzt, amennyit tud, aztán takarodjon. Van, aki – más koldusokkal együtt – beülteti a kocsiba, és elviszi messzire, a város határán túl. Első alkalommal azt hitte, hogy megy akarják verni. De csak kitették őket. Ebben az a rossz, hogy nagyon hosszú idő visszasétálni.

Elzárás miatt elhalasztott rákműtét

A 36 éves nő egy dél-magyarországi nagyvárosban él élettársával. Hajléktalanok – üres épületekben vagy közterületen alszanak. Drogfüggő volt, pentakristályt fogyasztott intravénásan, de már egy civil szervezet segítségével sikerült leszoknia. A fő motivációja az volt, hogy nem akarta, drogosan lássák a gyerekei. Négy gyermeke van – akik volt férjével és nevelőszülőknél élnek. Ebben az időszakban elkapta a Hepatitis C-t és rosszindulatú méhnyakrákot is diagnosztizáltak nála. A szabálysértési elzárás idejére szólt a rákműtétje időpontja, amelyet el kellett halasztani. Itt a börtönben fél, hogy a zárkatársai megtudják, hogy Hepatitis fertőzése van, és még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerül a zárkában. Ezért titkolja azt is, hogy fájdalmai vannak a rák miatt. Az elzárásra átváltoztatott pénzbírságai a kábítószeres időszakból vannak, amikor kis értékű dolgokat lopott, amiket eladott és koldult.

Nem zárható el tizennegyedik életévét be nem töltött, gyermekét egyedül nevelő szülő vagy aki folyamatos ápolást, gondozást igénylő hozzátartozójáról egyedül gondoskodik. Több esetben beszéltünk gyermeküket egyedül nevelő szülőkkel – bár hivatalosan valamelyik hozzátartozójuk vállalta el a gyermek gyámságát, azért, hogy a szülő elzárása miatt ne kerüljön a gyermek állami gondozásba. Az elzárást töltő fogvatartottak legjellemzőbben kiskorú gyermekeket eltartó családfők. A család számára – bár hivatalosan nem áll fenn az elzárást kizáró körülmény – komoly nehézséget okoz a szabálysértő elzárása, a munkavégzésből való kiesése. Hasonló volt a helyzet az ápolásra szoruló hozzátartozóval. Többben számoltak be arról, hogy bár nem tudtak erről hivatalos papírt felmutatni, otthon ápoltak súlyos betegeket. Egy 20 éves, kerékpáros szabálysértések miatt elzárt fiú nem tudta értesíteni a vele

egy háztartásban élő súlyosan cukorbeteg, kerekesszékhez kötött apját, hogy elzárást kell töltenie. Volt, aki a rák végstádiumában lévő anyja miatt kérte a bíróságon a pénzbírság büntetést, de a bíró elzárást szabott ki. Majd halasztási kérelmet adott be - melyet meg is kapott. Azonban ekkor került átváltoztatásra újabb 30 nap pénzbírság, így mégis be kellett vonulnia. Az egyik interjúalany azt mesélte, hogy egyedül gondoskodott idős édesanyjáról, a bevonulását követően az önkormányzatra hárult ez a feladat.

VIII. A szabálysértési elzárás hatásai

Az elzárást töltők nagyon megosztottak voltak azzal kapcsolatban, hogy az elzárás büntetésnek van-e elrettentő, a visszaesést megelőző hatása. A megkérdezettek közel fele úgy véli, hogy van elrettentő ereje az elzárásnak – ez az attitűd az első elzárásukat töltő, és fiatalabb elkövetőkre jellemző. Ők élik meg a legnehezebben a börtönkörülményeket, és úgy gondolják, hogy soha többet nem kerülnének be. Inkább fuvart fogadnának, ha autózniuk kell mintsem, hogy jogosítvány nélkül vezessenek. Inkább nem ülnének kerékpárra vagy kétszer is meggondolnák, hogy próbáljanak-e lopni a boltból. Természetesen kérdéses, hogy a szabadulás utáni, valódi élethelyzetükben kitartanak-e ezek a „fogadalmak”, vagy a szükség és kényszer lesz az úr. A megkérdezettek másik fele teljesen hatástalannak látja az elzárás büntetést. Úgy gondolják, hogy a szabálysértés a legkisebb rossz, amit elkövethetnek. Élethelyzetükből nem látnak kiutat és a szabálysértési spirálból kivezető alternatívát. Ez a tiltott kéjelgésért és koldulásért büntetett szabálysértőkre jellemző attitűd: *„ha találnék munkahelyet, akkor nem csinálnám, vagy ha csak magamról kellene gondoskodni. Most mit lehet csinálni, semmit, mert a koldulást és a kukázást is büntetik. Az elzárásnak nincs visszatartó ereje, mert a kényszer nagyobb úr.”* (31 éves női fogvatartott)

A megkérdezettek körében egybehangzó vélemény volt, hogy a legnagyobb hatása az elzárásnak a munkaerőpiaci helyzetükre lehet. Túlnyomó többségük félt attól, hogy néhány hét elzárás alatt is elveszíti az állandó munkahelyét, alkalmi

jövedelemforrásait vagy közmunkáját. Ebben szerepet játszott az, hogy a már említett szegényből és a kiszolgáltatott helyzetből fakadóan (nem akartak vagy nem tudtak telefonálni) a legtöbben nem értesítették a munkaadójukat az elzárás tényéről.

További, gyakran említett nehézség az elzárásban töltött idő családi kapcsolatokra gyakorolt hatása – különösen a hosszú elzárásra ítélt esetében. A sok hónapos elzárás különösen rosszul hat azoknak a családoknak az életére, akik számára teljesen idegen a börtön. Ezt tovább nehezíti a már említett, elzárás letöltésére kijelölt büntetés-végrehajtási intézetektől való távolság és a személyes kapcsolattartás korlátai. A hosszú elzárás büntetések sok esetben megrontották a családi kapcsolatokat. A pénzbírságról átváltoztatott elzárást töltő fogvatartottak közül sokan csalódottak voltak, hogy a családtagjaik nem fizették meg a pénzbírság teljes összegét, és váltották ki őket.

IX. Javaslatok

A hajléktalanokat és a szexmunkásokat érintő szabálysértés tényállások, valamint egyes közlekedési és tulajdon elleni szabálysértések jellemzően kapcsolódnak az elkövetők élethelyzetéhez és megélhetési forrásaihoz. Az elkövetőket a nagy összegű bírságok egy szabálysértési spirálba kényszerítik, melynek végén sok esetben az elzárás van, és amelyből nehéz kiutat találni. Ennek érdekében fontosnak tartjuk:

- **Az alternatív szankciók rendszerének fejlesztését, mindenek előtt a közérdekű munkalehetőségek bővítését**
- **Az eljárásbeli fizetési, kérelmezési, átváltoztatási határidők felülvizsgálatát - betartható, hosszabb határidők biztosítását az eljárás alá vontak számára**
- **Az eljárásról való tájékoztatók egységesítését és közérthetőbbé tételét.** Különös tekintettel az **alternatív szankciókra, a határidőkre és a kérelmekre** (meghallgatás, részletfizetés)

Több esetben tapasztaltuk, hogy az eljárás során nem derült fény testi- vagy pszichoszociális fogyatékosagra és más, az elzárást kizáró körülményre. **A fogyatékosággal élő és az egyéb személyes körülmények miatt nem elzárható szabálysértők hatékonyabb kiszűrése érdekében fontosnak tartjuk az eljárás kapcsán az egyéni körülmények mérlegelési gyakorlatainak felülvizsgálatát.**

- Célszerű lenne **a fogyatékoság törvény szerinti definíciójának megfelelő, egységes értelmezése. Különös tekintettel a pszichoszociális fogyatékoság tekintetbe vételére.**

A hosszú elzárás büntetések országos büntetés-végrehajtási intézetekben való letöltése helyett **mérlegelendő a megyei házakban való letöltés lehetősége.** Ez megkönnyítené az elzártak számára **az intézetekbe való eljutást, valamint a kapcsolattartás szélesebb formáinak igénybevételét: a látogatófogadást és a kimaradást. Melynek a családi kapcsolatokra nézve preventív funkciója van.**

A szabálysértési elzáráshoz kapcsolódó pszichés- és anyagi nehézségek enyhítése érdekében javasoljuk:

- **Az átváltoztatott pénzbírságok elzárás alatti megváltásának felülvizsgálatát, a törlesztés feltételeinek rugalmasabbá tételét**
- **Szélesebb lehetőségek teremtését az elzártak büntetés-végrehajtási intézetben való munkavégzésére,** akár néhány hetes elzárás esetén is. Ez javítaná az anyagi helyzetüket, körülményeiket az elzárásban. Hosszú, pénzbírságból átváltoztatott elzárás ítélet esetén a bírság megváltását is reális alternatívává tenné
- **A szabadidős- és oktatási programokon való részvétel reális keretfeltételeinek biztosítását.** Ezt a büntetés-végrehajtási intézetek

jelenlegi személyi- és infrastrukturális feltételei mellett az elzárás végrehajtási fokozatban letöltendő büntetés **elkülönítési szabályainak felülvizsgálatával és enyhítésével tartjuk megvalósíthatónak.** Ezáltal az elzárásos fogvatartottak bekapcsolódhatnak a szigorúbb végrehajtási fokozatban (börtön, fogház) büntetést töltő fogvatartottak számára elérhető bizonyos programokba, tekintetbe véve a biztonsági kockázatokat, valamint az elzárás ítéletek hosszát.